

INGLIZ TILI O'RGANUVCHILARDA SO'ZLARNI O'RGANISHDA DUCH KELADIGAN QIYINCHILIKLAR

Odiljonova Gulnoza

Namangan davlat pedagogika instituti

Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Yuldashev Og'abek Komiljon o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti

Xorijiy tillar kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'quvchilarning, ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilarining ingliz tili lug'atini o'rganish jarayonida duch keladigan asosiy qiyinchiliklari tahlil qilingan. Yangi so'zlarni yodda saqlash, ularning ma'nosini anglash, to'g'ri talaffuz qilish va faol nutqda qo'llash bilan bog'liq muammolar yoritilgan. Shuningdek, lug'at o'zlashtirishga ta'sir etuvchi psixologik, metodik va individual omillar hamda ushbu muammolarni bartaraf etishning samarali usullari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: lug'at boyligi, leksik kompetensiya, faol lug'at, passiv lug'at, motivatsiya, talaffuz, xotira, kommunikativ yondashuv, boshlang'ich sinf o'quvchilari, ingliz tili.

Аннотация

В данном разделе анализируются основные трудности, с которыми сталкиваются учащиеся, особенно ученики начальных классов, при изучении английской лексики. Рассматриваются проблемы, связанные с запоминанием новых слов, пониманием их значений, правильным произношением и использованием в активной речи. Также освещаются психологические, методические и индивидуальные факторы, влияющие на усвоение словарного запаса, и предлагаются эффективные пути их преодоления.

Ключевые слова: словарный запас, лексическая компетенция, активный словарь, пассивный словарь, мотивация, произношение, память, коммуникативный подход, учащиеся начальных классов, английский язык.

Abstract

This section analyzes the main difficulties that learners, particularly primary school students, encounter while learning English vocabulary. It highlights challenges related to memorizing new words, understanding their meanings, correct pronunciation, and using them in active communication. The study also discusses psychological, methodological, and individual factors affecting vocabulary acquisition and suggests effective strategies for overcoming these difficulties.

Keywords: vocabulary acquisition, lexical competence, active vocabulary, passive vocabulary, motivation, pronunciation, memory, communicative approach, primary school students, English language.

Lugʻat boyligi til kompetensiyasining asosiy tarkibiy qismlaridan biri boʻlib, oʻquvchilarning tinglab tushunish, oʻqish, yozish va gapirish koʻnikmalarining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Soʻz boyligi qanchalik keng boʻlsa, oʻquvchining fikrni aniq va ravon ifodalash imkoniyati ham shunchalik yuqori boʻladi. Shunga qaramay, lugʻat birliklarini oʻzlashtirish jarayonida oʻquvchilar turli xil lingvistik, psixologik va metodik qiyinchiliklarga duch keladilar. Avvalo, yangi soʻzlarning katta hajmda berilishi oʻquvchilar uchun murakkablik tugʻdiradi. Taʼlim jarayonida oʻquvchilar qisqa vaqt ichida koʻplab yangi leksik birliklarni oʻzlashtirishlari talab etiladi. Inson xotirasi esa maʼlumotlarni muntazam takrorlash orqali uzoq muddat saqlaydi. Takrorlash yetarli boʻlmagan hollarda yangi soʻzlar tez unutiladi yoki ularning maʼnosi chalkashib ketadi. Ayniqsa, bir-biriga yaqin maʼnoga ega boʻlgan sinonim soʻzlarni farqlashda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Lugʻat oʻrganishdagi muhim muammolardan yana biri soʻzlarning koʻp maʼnoliligidir. Koʻplab tillarda bitta soʻz bir necha maʼnoni ifodalashi mumkin. Oʻquvchilar esa odatda soʻzning faqat birinchi uchragan maʼnosini yodlab qoladilar. Natijada matn yoki nutq tarkibida ushbu soʻz boshqa maʼnoda qoʻllanganda uni tushunishda muammolar paydo boʻladi. Bu holat oʻquvchilarning oʻqib tushunish va muloqot qilish koʻnikmalariga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Soʻzlarning talaffuzi va imlosi bilan bogʻliq qiyinchiliklar ham lugʻat oʻzlashtirish samaradorligini pasaytiradi.

Ayrim soʻzlarning yozilishi va talaffuzi oʻrtasidagi tafovut oʻquvchilarni chalgʻitadi. Natijada ular soʻzni yozishda yoki talaffuz qilishda xatolarga yoʻl qoʻyadilar. Bunday holatlar ayniqsa chet tillarini oʻrganishda keng uchraydi. Toʻgʻri talaffuz qilinmagan harf keyinchalik notoʻgʻri shaklda mustahkamlanib qolishi mumkin. Zamonaviy tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, oʻquvchilar yangi soʻzlarning maʼnosini bilgan taqdirda ham ularni faol nutqda qoʻllashda qiyinchilik sezadilar. Bu passiv va faol lugʻat oʻrtasidagi tafovut bilan izohlanadi.

Passiv lugʻat tarkibiga oʻquvchi taniydigan va tushunadigan soʻzlar kirsa, faol lugʻatga u muntazam ravishda nutqida ishlatadigan soʻzlar kiradi. Koʻpincha oʻquvchilarning passiv lugʻati faol lugʻatiga nisbatan ancha keng boʻladi. Bu esa muloqot vaqtida fikrni ifodalash imkoniyatlarini cheklaydi. Gʻ.Mahkamova asarida boshlangʻich sinf oʻquvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olib lugʻat tanlash muhimligi yoritilgan. Muallif vizual va oʻyin texnologiyalarining lugʻat oʻzlashtirishdagi rolini asoslab beradi.

Lugʻatni oʻrganishdagi qiyinchiliklarga taʼsir qiluvchi omillardan biri motivatsiya hisoblanadi. Oʻquvchi yangi soʻzlarni oʻrganishga qiziqmasa yoki ularning amaliy

ahamiyatini tushunmasa, o'zlashtirish darajasi pasayadi. Motivatsiyaning sustligi natijasida o'quvchilar so'zlarni mexanik ravishda yodlaydilar, biroq ularni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llay olmaydilar. Shu sababli zamonaviy pedagogik yondashuvlarda o'quvchilarning qiziqishini oshirishga xizmat qiluvchi interaktiv usullar va raqamli texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi. Psixologik omillar ham lug'at o'rganishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Xotiraning hajmi, diqqatning barqarorligi, yosh xususiyatlari va individual qobiliyatlar o'quvchilarning leksik materiallarni o'zlashtirish darajasini belgilaydi. Ayrim o'quvchilar yangi so'zlarni tez eslab qolsa, boshqalarga ko'proq vaqt va takrorlash talab etiladi. Bundan tashqari, til o'rganishdagi qo'rquv yoki xato qilishdan xavotirlanish ham o'quvchilarning nutqiy faolligini pasaytirishi mumkin. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi ham lug'at o'zlashtirish jarayoniga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, mobil ilovalar, elektron lug'atlar va multimedia vositalari yangi so'zlarni o'rganishni osonlashtirmoqda.

Ikkinchi tomondan esa, qisqartirilgan so'zlar, internet slengi va norasmiy til birliklarining ko'payishi o'quvchilarning adabiy til me'yorlarini to'liq egallashiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shuningdek, o'qitish metodikasidagi ayrim kamchiliklar ham lug'at o'zlashtirish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Agar dars jarayonida yangi so'zlar faqat tarjima qilish yoki yodlash orqali o'rgatilsa, ularning uzoq muddatli xotirada saqlanish darajasi past bo'ladi. So'zlarni kontekst asosida o'rganish, muloqotli mashqlar, rolli o'yinlar va loyihaviy faoliyatlardan foydalanish esa lug'atni samarali egallash imkonini yaratadi. J. Harmer lug'atni kommunikativ yondashuv asosida o'rgatishni tavsiya etadi. So'zlarni real nutq vaziyatida qo'llash orqali o'quvchining faol lug'ati rivojlanishi qayd etiladi. O'quvchilarda lug'atni o'rganishda uchraydigan qiyinchiliklar ko'p qirrali xarakterga ega bo'lib, ular xotira, motivatsiya, tilning lingvistik xususiyatlari, metodik yondashuvlar hamda individual omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun lug'atni kontekst asosida o'rgatish, muntazam takrorlashni yo'lga qo'yish, interaktiv metodlardan foydalanish va o'quvchilarning kommunikativ faolligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.¹

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tili lug'atini o'rgatish jarayoni murakkab hamda ko'p bosqichli ta'lim jarayonlaridan biri hisoblanadi. Xorijiy tilni egallash davomida o'quvchilar yangi leksik birliklarni o'zlashtirish, ularning mazmunini anglash, to'g'ri talaffuz qilish, nutq jarayonida foydalanish va xotirada saqlab qolish bilan bog'liq turli muammolarga duch kelishlari mumkin. Ayniqsa, boshlang'ich yoshdagi bolalar uchun ona tilidan farqli bo'lgan yangi til tizimini o'rganish ma'lum darajada murakkab kognitiv jarayon sanaladi. Chunki bu davrda bola hali til

¹ Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – London: Pearson Education, 2015. – PP.20

birliklarining tuzilishi, ularning ishlatilish qoidalari va o‘zaro bog‘liqligini to‘liq anglab yetish bosqichida bo‘ladi. Shu sababli ingliz tili lug‘atini o‘zlashtirish jarayonida uchraydigan qiyinchiliklarni aniqlash va ularga samarali yechim topish sifatli ta’limni tashkil etishning muhim shartlaridan biridir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida lug‘at o‘rganish jarayonida eng ko‘p uchraydigan muammolardan biri yangi so‘zlarni yodda saqlash bilan bog‘liqdir. Bolalar qisqa vaqt ichida ko‘plab yangi lug‘aviy birliklarni o‘rganishga harakat qiladilar, biroq ularning barchasini xotirada uzoq vaqt saqlab qolish har doim ham oson kechmaydi. Ayniqsa, ingliz tilidagi so‘zlarning yozilishi va talaffuzi ko‘pincha bir-biriga mos kelmasligi o‘quvchilar uchun qo‘shimcha qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Ayrim harflarning turli holatlarda turlicha talaffuz qilinishi boshlang‘ich bosqichdagi bolalarning so‘zlarni to‘g‘ri anglashiga ta’sir qiladi. Shuning uchun lug‘at o‘rgatishda faqat yozuv shakliga emas, balki talaffuz, eshitish va amaliy qo‘llash jarayonlariga ham alohida e’tibor qaratish zarur.

O‘quvchilar duch keladigan muhim masalalardan yana biri so‘zlarning haqiqiy ma’nosini tushunish jarayonidir. Chet tilidagi barcha so‘zlar ham ona tilidagi so‘zlar bilan to‘liq bir xil ma’noni anglatavermaydi. Ba’zi lug‘aviy birliklar turli vaziyatlarda turlicha ma’no ifodalashi yoki boshqa so‘zlar bilan birikkan holda yangi mazmun hosil qilishi mumkin. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari esa mavhum tushunchalarni anglashda hali yetarli tajribaga ega bo‘lmaydilar. Shu sababli yangi so‘zlarni faqat tarjima usuli orqali tushuntirish ba’zan yetarli natija bermaydi. O‘qituvchi lug‘at ma’nolarini rasmi ko‘rgazmalar, predmetlar, imo-ishoralar va hayotiy vaziyatlar yordamida izohlashi kerak. Bunday usullar o‘quvchilarga so‘zlarning mazmunini chuqurroq tushunishga yordam beradi.²

Ingliz tili lug‘atini o‘rganishda talaffuz masalasi ham asosiy qiyinchiliklardan biri hisoblanadi. Ingliz tilidagi ayrim tovushlarning o‘zbek tilida to‘g‘ridan-to‘g‘ri muqobili mavjud emasligi sababli bolalar ularni to‘g‘ri aytishda qiynalishlari mumkin. Shuningdek, urg‘u, ohang va tovushlarning talaffuz xususiyatlari ham boshlang‘ich yoshdagi o‘quvchilar uchun murakkab bo‘lishi mumkin. Noto‘g‘ri shakllangan talaffuz keyingi nutq rivojiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi ehtimoli mavjud, shu bois dastlabki darslardan boshlab so‘zlarni to‘g‘ri aytishga o‘rgatish muhimdir.

Lug‘atni o‘zlashtirish jarayoniga o‘quvchilarning shaxsiy va individual xususiyatlari ham katta ta’sir ko‘rsatadi. Har bir bolaning yangi ma’lumotni qabul qilish va eslab qolish qobiliyati turlicha bo‘ladi. Ayrim o‘quvchilar yangi so‘zlarni tez o‘zlashtirsalar, boshqalarga esa ko‘proq mashq va takrorlash talab qilinadi. Ba’zi bolalar ko‘rish orqali berilgan ma’lumotlarni yaxshi qabul qilsa, boshqalari eshitish yoki amaliy faoliyat yordamida samaraliroq o‘rganadilar. Shuning uchun ingliz tili

² Cameron L. Teaching Languages to Young Learners. – Cambridge: Cambridge University Press, 2015. – PP.30.

darslarida faqat bitta metodga tayanish emas, balki turli xil ta'lim usullaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Yangi so'zlarni uzoq muddat davomida xotirada saqlash ham boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun muayyan qiyinchilik tug'diradi. Ko'pincha o'quvchilar dars vaqtida o'rgangan so'zlarini keyinchalik unutib qo'yishlari mumkin. Buning asosiy sababi lug'at materiallarining yetarlicha takrorlanmasligi va kundalik nutqda faol ishlatilmasligidir. Inson xotirasi ma'lumotlarni muntazam takrorlash va amaliy faoliyat orqali mustahkamlaydi. Shu sababli lug'at darslarida takrorlash mashqlari, suhbatlar, o'yinlar va kommunikativ topshiriqlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda lug'atni o'rganish jarayoni murakkab va ko'p omilli jarayon hisoblanadi. Yangi so'zlarni yodda saqlash, ularning ma'nolarini to'g'ri anglash, talaffuz qilish hamda faol nutqda qo'llash bilan bog'liq qiyinchiliklar o'quvchilarning leksik kompetensiyasini rivojlantirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida yosh va individual xususiyatlar sababli ushbu muammolar yanada yaqqol namoyon bo'ladi.

Ingliz tili lug'atni samarali o'zlashtirish uchun so'zlarni kontekst asosida o'rgatish, muntazam takrorlash, kommunikativ mashqlar, o'yin texnologiyalari va vizual vositalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, zamonaviy raqamli texnologiyalar va interaktiv platformalardan foydalanish o'quvchilarning motivatsiyasini oshirib, yangi so'zlarni uzoq muddatli xotirada saqlashga yordam beradi.